

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ - ОСНОВА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

НОСАНЬ Н. С.

кандидат історичних наук

Черкаси

В умовах науково-технічної революції в розвинених країнах утворився дефіцит висококваліфікованих кадрів, і в 1950-ті роки центр досліджень західних економістів змістився з процесів використання наявної робочої сили на процеси формування робочої сили якісно нового рівня. Структурні зміни в сукупній робочій силі привели до посилення інтересу до чинників економічного зростання й економічної динаміки, з'явилися причинами виникнення і розвитку сучасної теорії людського капіталу, появи теорії еволюційних змін, нових теорій зростання і нової інституційної економічної теорії. Зміна ролі робочої сили в процесі виробництва не могла не викликати в науці нового напрямку досліджень, в якому об'єктом вивчення стає людський капітал, адже людський капітал є основою економічного розвитку будь-якої країни, у тому числі і України.

Перші уявлення стосовно людського капіталу започатковано такими дослідниками, як: А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, Т. Беккер, та ін. Серед науковців, які досліджували сутність, необхідність та результативність інвестування в людський капітал слід відмітити О. Будякову, Н. О. Грішнову, О. Івашину, С. Краснопорову, О. Коваль, І. Шевченко, В. Приймак, Т. Філатову, К. Островського та ін.

Метою статті є розкриття теоретичних аспектів людського капіталу як основи економічного розвитку України.

У загальноприйнятому розумінні, людський капітал – це запас знань, навиків, мотивацій, які є у кожної

людини. Інвестиціями в нього є такі види діяльності людини, як: освіта, накопичення виробничого досвіду, охорона здоров'я, географічна мобільність, пошук інформації та ін. [4, с. 148].

Людський капітал – як визначає його більшість західних економістів – складається з придбаних знань, навиків, мотивацій і енергії, якими наділені людські істоти і які можуть використовуватися протягом певного періоду часу в цілях виробництва товарів і послуг [6 – 7].

Як відзначає Корицький А. В., до людського капіталу відноситься також широкий шар працівників, здатних використовувати так звані високі технології у всіх сферах діяльності, як на виробництві, так і охороні здоров'я, освіті і т. д. [1, с. 6].

Економічне зростання пояснюють, як правило, накопиченням запасів виробничих чинників і науково-технічним прогресом, що дозволяє підвищити ефективність використання наявних виробничих ресурсів. Головним джерелом в сучасних умовах вважається науково-технічний (або технологічний) прогрес.

Є два основні підходи, виходячи з яких можна моделювати і аналізувати взаємозв'язок між накопиченням людського капіталу і економічним зростанням. Перший підхід міститься в теорії людського капіталу Р. Беккера і привернув до себе увагу із статтею Р. Лукаса. Він заснований на ідеї, що економічне зростання приводиться в дію накопиченням людського капіталу [5, р. 56]. Другий підхід більш ранній і бере початок у роботі Р. Нельсона і Е. Фелпса, а пізніше, розвинений в роботах по економічному зростанню [7, р. 69]. При цьому підході передбачається, що запас людського капіталу визначає здібності економіки до інновацій і/або запозичення технологій у більш розвинених країн, що, у свою чергу, сприяє прискоренню економічного зростання.

На думку вітчизняних науковців, найважливішим чинником довготривалого економічного зростання України вважається людський капітал і його концентрація в великих містах. Віддача від інвестицій в людський капітал виступає як в грошовій (у вигляді більш високих доходів), так і в не грошовій формі (наприклад, більшого задоволення від життя і роботи). Можна говорити про внутрішні (приватні) і зовнішні (екстернальні) ефекти, пов'язані з інвестиціями в людину. Приватні вигоди дістаються їй самому, екстернальні – третім особам [3, с. 156]. Рівень запасу людського капіталу грає більш значущу роль у визначенні темпу зростання доходу на душу населення України, ніж самі темпи його формування і накопичення.

Існує декілька каналів, за допомогою яких людський капітал реалізується в більш високих темпах економічного зростання: 1) більш висока інноваційна активність; 2) підвищена ефективність використання наявних ресурсів; 3) більш високий попит на товари і послуги в регіонах з більш високими доходами, стимулюючий ділову активність.

Ступінь урбанізації, накопичений раніше запас знань у регіоні і географічна близькість регіону до інших регіонів, які являються лідерами у виробництві нових знань, є умовами, що сприяють виробництву і успішному освоєнню нових знань. Найкрупнішими урбанізованими регіонами в Україні є Київ і Харків, у яких розташовані найбільші університети України і численні науково-дослідні інститути. У них інтенсивно протікають процеси створення і освоєння нових технологій, тобто точних і «мовчазних» нових знань. Тому ці центри утворюють першу групу регіонів-донорів, постачальників знань. Другу групу регіонів складають регіони, які включають міста мільйонери, у тому числі: Одеса, Дніпропетровськ, Донецьк, Запоріжжя, Львів та ін. У центрах цих регіонів і поблизу них функціонує розвинена багатогалузева економіка, діють крупні наукові і вищі учбові заклади, є сприятливі умови для активного створення і освоєння нових знань.

На першому місці по економічній значущості для зростання фізичного об'єму ВВП України знаходиться людський капітал, представлений двома показниками: 1) частка зайнятих з вищою освітою в загальній чисельності зайнятого в економіці регіонів населення і 2) середнім рівнем утворення зайнятого в економіці регіонів

населення. Причому перший показник, «частка зайнятих з вищою освітою» дає більший внесок в економічне зростання. На другому місці, як чинник, який сприяє економічному зростанню, знаходиться накопичення основного капіталу, його внесок в темпи зростання реального ВВП. На третьому місці, по економічній значущості слід назвати «темпи зростання загальної чисельності зайнятого населення».

Більш швидке економічне зростання, в порівнянні з більшістю регіонів, показують міста-мегаполіси Київ та Харків і більш повільний – регіони, в яких знаходяться крупні міста-мільйонери. Людський капітал, накопичений в регіонах, робить істотний позитивний вплив на інноваційні процеси, позитивно впливає на інвестиційну привабливість регіонів, на зростання зайнятості населення і негативно – на рівень безробіття.

У Доповіді про людський розвиток за 2010 р. проаналізовано прогрес, який вдалося досягти країнам у сфері людського розвитку, та запропоновано інноваційні виміри людського розвитку, а саме оновлений Індекс людського розвитку (ІЛР) та три нові індекси: Індекс людського розвитку, скоригований на нерівність, Індекс гендерної нерівності (ІГН) та Індекс багатовимірної бідності (ІББ). Відповідно до Доповіді за 2010 рік, значення Індeksu людського розвитку (ІЛР) України за 2010 рік дорівнює 0,710, що ставить країну на 69 позицію з 169 країн і територій (табл. 1).

Індекс людського розвитку (ІЛР) України нижче середнього (0,717) по країнах Європи та Центральної Азії. Він також нижчий за середній показник країн із високим рівнем людського розвитку (0,717). В Європі та Центральній Азії «сусідами» України за цим показником (тобто країнами, близькими за рейтингом ІЛР і чисельністю населення) є Казахстан і Російська Федерація, які посідають відповідно 66 та 65 місця в рейтингу ІЛР.

В Україні від багатовимірної бідності потерпає 2,2 відсотки населення, а ще 1,2 відсотки є вразливим до такої бідності. Казахстан та Російська Федерація мають ІББ 0,002 і 0,005 відповідно (табл. 2).

На сьогоднішній день економічний розвиток України гальмує існуючий рівень безробіття (табл. 3).

Роль знань в економіці України помітна і досить велика, і істотно перевищує грошову оцінку інвестицій в освіту.

Таблиця 1

Динаміка Індeksu людського розвитку, розрахованого для України¹

Рік	Очікувана тривалість життя при народженні, років	Очікувана тривалість навчання, років	Середня тривалість навчання, років	Валовий національний дохід (ВНД) на одну особу, за паритетом купівельної спроможності у дол. США	Значення Індeksu людського розвитку (ІЛР)
1990	69,7	12,4	9,1	8 928	0,690
1995	67,8	11,9	10,4	4 153	0,644
2000	67,4	12,9	10,7	3 882	0,649
2005	67,9	14,2	11,1	5 976	0,696
2010	68,6	14,6	11,3	6 535	0,710

¹ Джерело: UNDP. Human Development Report 2010. The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development.

Таблиця 2

Показники людського розвитку України порівняно з деякими країнами-сусідами²

Країна	Значення індексу людського розвитку (ІЛР)	Значення індексу багатомірної бідності (ІББ)	Коефіцієнт багатомірної бідності, %	Інтенсивність деривацій, відсотки	Частка населення у зоні ризику багатомірної бідності, %
Вірменія	0,695	0,008	2,3	36,5	5,5
Грузія	0,698	0,003	0,8	35,2	5,3
Україна	0,710	0,008	2,2	35,7	1,2
Азербайджан	0,713	0,021	5,4	38,6	12,4
Казахстан	0,714	0,002	0,6	36,9	5,0
Росія	0,719	0,005	1,3	38,9	0,8

² Джерело: UNDP. Human Development Report 2010. The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development.

Таблиця 3

Середньорічні показники безробіття в Україні, 2000 – 2010 рр.³

Показник	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Чисельність безробітних, зареєстрованих у державній службі зайнятості, тис. осіб	1 178,7	891,9	784,5	673,1	596,0	693,1	452,1
Чисельність безробітних за стандартами МОП, тис. осіб	2 655,8	1 600,8	1 515,0	1 417,6	1 425,1	1 958,8	1 785,6
Співвідношення зареєстрованого і фактичного безробіття, %	44	56	52	47	42	35	25

³ Джерело: Державний комітет статистики України.

У даний час Україна все більше відстає від розвинених країн не тільки по об'ємах фінансування освіти і науки, але і за якістю освіти. Багато викладачів і учених, особливо молодих, вимушені «підробляти» в приватних фірмах і вузах (паралельно з роботою в наукових і учбових закладах), щоб утримувати свої сім'ї. Таке положення, м'яко кажучи, не сприяє успіху наукових досліджень і зростанню якості освіти, а також, зрештою, збільшенню доходів і фактичного кінцевого споживання домашніх господарств. Суттєвої перебудови потребує система оплати і матеріального стимулювання праці у сфері освіти і науки України для того, щоб збудувати систему дієвих матеріальних стимулів до зростання рівня наукових досліджень і якості освіти, збільшення вартості людського капіталу.

Цільові орієнтири для розрахунку Індексу людського розвитку для України наведено в табл. 4.

Стійкий економічний розвиток України може бути забезпечений відповідними розмірами інвестуванням у людський капітал. У збалансованій економіці повинні оптимально поєднуватися державні і приватні інвестиції. В Японії, США розвиток людського капіталу розглядається як пріоритетний напрям інформаційно-технічної революції і користується державною підтримкою. Людський капітал складає 72,1% національного багатства США. Джерелом вкладень в людський капітал України може виступати держава (уряд), недержавні суспільні фонди і організації, регіони, окремі фірми, домогосподарства (індивіди), міжнародні фонди і організації, а також освітні установи.

Таким чином, завдання оптимізації людського капіталу має першочергового значення у забезпеченні

Таблиця 4

Цільові орієнтири для розрахунку Індексу людського розвитку⁴

Вимір	Максимальне значення	Мінімальне значення	Україна
Очікувана тривалість життя при народженні	83,2 (Японія, 2010 р.)	20,0	68,6
Середня тривалість навчання	13,2 (США, 2000 р.)	0	11,3
Очікувана тривалість навчання	20,6 (Австралія, 2002 р.)	0	14,6
Індекс освіти	0,951 (Нова Зеландія, 2010 р.)	0	-
ВНД на особу населення (за ПКС у дол. США)	108 211 (ОАЕ, 1980 р.)	163 (Зімбабве, 2008 р.)	6,535

⁴ Джерело: Національна Доповідь про людський розвиток, 2010 р.

економічного зростання України (за рахунок підвищення продуктивності праці, справедливого розподілу національного доходу, зменшення злочинності, зростання рівня культури виробництва і споживання, підвищення якості життя взагалі).

ВИСНОВКИ

Людський капітал став не тільки головним чинником стійкого економічного розвитку суспільства. Інвестуючи в людський капітал, держава вирішує проблеми також соціальної стабільності. Залучення інвестицій у людський капітал, ефективне їх використання здатне дати могутній поштовх економічному розвитку національної економіки України і виходу її в розряд провідних держав світу.

Державний вплив на формування висококваліфікованої робочої сили повинен зупинити деградацію національного людського капіталу і сприяти його подальшому накопиченню. Державна політика в цій галузі має включати наступні позиції:

- ✦ збереження існуючих і створення нових робочих місць висококваліфікованої праці;
 - ✦ підвищення рівня інвестування у сферу освіти;
 - ✦ здійснення трудової реабілітації безробітних та осіб зі зниженої конкурентоспроможністю праці;
 - ✦ забезпечення інтелектуалізації праці;
- ✦ підвищення якості робочої сили та якості підготовки та перепідготовки кадрів;
 - ✦ забезпечення підтримки талановитої молоді через систему грантів та знижок при навчанні. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Корицкий А. В.** Человеческий капитал как фактор экономического роста регионов России : монография / А. В. Корицкий ; науч. ред. Т. В. Григорова ; Сибирский университет потребительской кооперации. – Новосибирск, 2010. – 368 с.
2. Національна доповідь про людський розвиток 2011 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.undp.org.ua/files/ua_95644NHDR_2011_Ukr.pdf
3. **Родченко О. О.** Формування та використання людського капіталу. Регіональний аспект // Збірник наукових праць. – Донецьк, 2011. – Т. 12: Серія: Економіка, вип. 183: Трансформаційні процеси в сучасній економіці. – С.156 – 161.
4. **Чернега М. А.** Людський капітал: теоретична концепція та принципи втілення // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – К., 2010. – № 2. – С.147 – 152.
5. **Lucas R. E.** On the mechanics of Economic Development. Journal of Monetary Economics. № 22.
6. **Maddison A.** Historical Statistics of the World Economy: 1–2008 AD. Paris: Organisation for Economic Cooperation and Development. 2010.
7. **Nelson R. R., Phelps E.** Investment in humans, technological diffusion and economic // American Economic Association. 1966. № 2. Vol. 61. P. 69 – 75.